Vetenskaplig rapport

Heterogena kulturarv. Att ändra framtiden.

Regionmuseet Kristianstad
Box 134
291 22 Kristianstad

Medverkande institutioner:
Statens historiska museer, Stockholm
Västmanlands läns museum, Västerås
Sundsvalls museum, Sundsvall

I projektet har också följande institutioner medverkat:

RFSL
Sveriges Dövas Riksförbund
STIL
GIL
Historiska institutionen, Uppsala universitet
Teologiska institutionen, Uppsala universitet
Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet
Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek
Folkrörelsearkivet, Västerbotten
Svenska Tornedalingars riksförbund
Forum för levande historia

Vetenskapliga discipliner:
Arkeologi – Katty Hauptman, Historiska museet, Stockholm
Etnologi – Christine Bylund, Umeå universitet
Mohammad Fazlhashem – Islamisk teologi och filosofi, Uppsala universitet
Pia Laskar – idéhistoria, Linköpings universitet
Klas Grinell – idéhistoria, Världskulturmuseet

Projektledare:
Mikael Eivergård, f 1959
FD etnologi, Institutionschef Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek
Elektronvägen 2
141 49 Huddinge
tfn 072 52 770 55

Projektmedarbetare
Anna Furumark, f 1971
kommunikatör, projektledare,

Sammanfattning

Projektet ”Heterogena kulturarv” har på olika sätt utforskat relationen kulturarv och mänskliga rättigheter genom att betona rättigheterna och rättighetskamperna som en del av det moderna samhällets kulturarv. Med utgångspunkt i det perspektivet har ett antal områden behandlats – hbtq-kamp, kamp för demokrati och rösträtt, funktionshinderkamp, minoritetskamper, kamp för teckenspråk etc. Arbetet har bedrivits i nära samarbete med aktivister, forskare och civilsamhälle. Projektet har producerat utställningar, böcker, artiklar och olika publika aktiviteter.

Heterogena kulturarv – slutrapport

RAÄ har varit delfinansiär av projektet ”Heterogena kulturarv”. I denna rapport tas i första hand upp de frågeställningar och perspektiv i projektet som har direkt bärighet på kulturarvs- och kulturmiljöfrågor. För en bredare redovisning av projektet så hänvisas till de tre böcker som producerats inom ramen för arbetet (se titlar nedan).

Runt om i världen engagerar sig människor i kampen för mänskliga rättigheter. För kvinnors rätt till mödravård och abort, för hbtq-personers rättigheter och frihet från diskriminering, för flyktingars rätt till asyl eller transpersoner rätt att slippa tvångssteriliseringar. Kamper pågår runt omkring oss. Samtidigt lever vi en tid när intoleranta nationalistiska rörelser flyttar fram sina positioner i land efter land. Värdekonservatism och rasism innebär ett hot mot mänskliga rättigheter. På många platser runt om i världen sätts tidigare vunna rättigheter i fråga. I länder som Polen, Danmark och Frankrike vill partier och religiösa aktörer inskränka människors frihet. Inte minst gäller det kvinnors och minoriteters rättigheter.

I nationalistisk retorik ses sociala och kulturella variationer som en belastning snarare än som en tillgång för samhället. Föreställningen om ett historiskt homogent folk och en homogen historia är en av nationalismens grundbultar. I Sverige har det sedan ett antal decennier rått enighet om kulturpolitiska mål som talar om kulturell pluralism och variation. Vi har till exempel sett flera satsningar med kulturella mångfaldsperspektiv som syftat till att öppna

historieberättande och kulturarv för flera och bredare perspektiv. Idag finns politiska krafter som ifrågasätter denna kulturpolitik och som i stället ser kulturarv och historia som redskap i ett nationalistiskt identitetsskapande.

Utgångspunkten för projektet har varit att betona rättigheterna och rättighetskamperna som en del av det moderna samhällets kulturarv. I projektet ”Heterogena kulturarv” har vi under två år utforskat relationen kulturarv, historia och rättigheter. Genom att i samarbete med civilsamhället producerat utställningar, konferenser, böcker pedagogiskt material och inte minst genom att leta i museernas och arkivens samlingar har vi velat öppna dörren till ett kultarvsperspektiv som ger möjlighet till en konstruktiv bearbetning av minnen och historia. Vi ser i detta perspektiv också möjligheter till breda samverkansformer, såväl mellan sektorns traditionella aktörer som tvärsektoriella samarbeten mellan olika myndigheter, organisationer och civilsamhälle.

Det demokratiska samhällets framväxt är nära sammanlänkat med människors kamp för rättigheter. Det vore emellertid ett misstag att tro att demokrati och rättigheter utvecklas enligt någon slags evolutionistiskt princip. Rättigheter vinns men kan också inskränkas eller rent av förloras. Rättigheter ingår i ett politiskt och ideologiskt konfliktfält. I Sverige har vi de senaste åren kunnat se hur rätten till fri abort sätts i fråga, såväl utifrån religiösa som nationalistiska utgångspunkter och att rätten till personlig assistens begränsas. Kanske det tydligaste uttrycket är de senaste årens devalvering av asylrätt och stängda gränser. Samtidigt är inte utvecklingen entydig och parallellt med att rättigheter hotas ser vi också, i Sverige och runt om i världen, en ökad folklig mobilisering för att skydda och stärka mänskliga rättigheter.

En ytterligare tanke med projektet har varit att rättighetskamperna inte kan isoleras från varandra. Tvärtom ser vi såväl i det förflutna som i samtiden hur kamper går in i varandra. Kvinnors kamp för rösträtt var en kvinnokamp och kamp för ett demokratiskt samhälle på samma gång.

Teoretiska utgångspunkter - konflikter, historia och kulturarv

En grundläggande teoretisk hållning för projektet är att kulturarvens demokratiska potential måste förankras i erkännandet av det heterogena samhället där människor är bärare av en mångfald identiteter och där ingen grupps rättigheter tillåts inkräkta på någon annans. Med det följer insikten att det inte går att fastställa kulturarv utifrån helhet eller egenart. Kultur ska förstås som dynamiskt och föränderligt. Det är därför begränsande att utgå från att individer och kulturarv på något enkelt sätt kan definieras utifrån till exempel nationalitet eller etnicitet. Klass, kön, sexualitet, funktionsvariation och andra sociala tillhörigheter – stabila eller tillfälliga – är beroende av situation och sammanhang lika viktigt byggstenar.

Med ett heterogent perspektiv handlar kulturarv inte om att bekräfta eller nagla fast människor vid givna identiteter utan att söka efter överträdelser, konfliktytor, förskjutningar och komplexitet. Ur ett sådant perspektiv bli solidaritet ett viktigare ord än identitet. Det handlar i hög grad om att, som idéhistorikern Sven-Erik Liedman formulerat det, om

förmågan att se sig själv i andra. Om att solidarisera sig med strävanden som inte nödvändigtvis gäller det i snäv mening egna intresset, utan tanken på samhället som en gemenskap.

I kulturarvsberättelser om Sverige råder brist på konfliktperspektiv. Samhällsutvecklingen tycks i stället ha följt en stilla lunk där framsteg följer på framsteg enligt någon slags naturlag. Samhället blir mer och mer demokratiskt och rättigheterna blir starkare i takt med att tiden går. Perspektivet är försåtligt. Det begränsar å ena sidan förståelsen för att demokrati och rättigheter kommit till i kamp mot ett motstånd mot rättigheter och demokrati. I Sverige ”fick” inte kvinnor rösträtt 1921, utan kvinnors rösträtt kom till efter en lång kamp som mötte ett mycket starkt motstånd. Att tystnaden kring transpersoners villkor har brutits en aning de senaste åren, är inte resultat av ett allmänt framåtskridande utan frukt av en medveten och stark kamp, inte bara mot fördomar och okunskap utan också mot stat, myndigheter och läkarvetenskap.

Det konfliktlösa perspektivet kan också förleda oss att tro att en gång vunna rättigheter kan tas för givna och att motståndet mot dem en gång för alla är har raderats ut. Så är inte fallet. Vi kan idag till exempel se hur klockan i flera länder vrids tillbaka vad gäller kvinnors och minoriteters rättigheter. Det finns också en rad historiska exempel på hur rättigheter böljat fram och tillbaka. 1930- och 40-talens tecken på ökad liberalisering och öppenhet gentemot homosexualitet kom under 1950-talet med kraft att vändas till sin motsats. I Sverige drogs press, myndigheter, politiker och kulturpersonligheter in i en hetsjakt där homosexualitet beskrevs som ett samhällsgissel. Tidningarnas löpsedlar ropade ut ”1000 unga räddade ur homoträsket”, ”Stockholm ett Sodom – Fara för hela Europa”. Människor registrerades och svartlistades. Ytterst få tog avstånd.

En av poängerna med ett historiskt perspektiv på rättigheter – att se rättigheterna över tid - är att vi kan se vad alternativet till en rättighet innebär. Kvinnors rätt till abort måste till exempel ses i ljuset av att en kvinna i veckan dog av osäkra aborter i Sverige på 1940-talet. Funktionshindrades rätt till personlig assistens måste ställas mot villkoren innan denna rättighet kämpats fram i mitten av 1990-talet – det vill säga en tillvara på institutioner eller särskilda hem.

Vi kan också notera att en rad rättighetskamper i stort sett ignoreras i berättelsen om Sverige. För många är det okänt att döva i Sverige förbjöds använda teckenspråk i skolundervisningen i hundra år fram till 1981 och att teckenspråket överlevde tack vare dövas organiserade föreningskamp för sitt språk. Först på senare år har romers medborgarättskamp uppmärksammats. Att samer och tornedalingar idag kämpar för grundläggande rättigheter är knappast något som ges en framträdande plats i den samtida Sverigebilden.

I det konfliktfria ligger en outtalad föreställning om en samhällsutveckling i samförstånd – att vi i Sverige i stort varit överens om demokrati- och rättighetsutveckling. I denna föreställning blir rättighetsmotståndet lika osynliggjort som de människor som kämpat för rättigheter.

Sommaren 2016 framhölls från flera riksdagspartier att jämställdhet var en specifik djup liggande svensk, nationell värdering. Man bortsåg från att Sverige var det sista landet i Norden där kvinnor fick rösta, att våldtäkt inom äktenskapet inte kriminaliserades förrän 1965, att lagen om jämställdhet i arbetslivet infördes först 1980. Inte minst bortsågs från att det varit konflikter kring i stort sätt alla rättighetsreformer. Det fanns motstånd mot kvinnors rösträtt, mot kvinnors rätt att inneha offentliga ämbeten, mot rätten till abort och preventivmedel, mot rätten till rättvisa inom arbetslivet och lika löner. Än mindre lyftes fram att kvinnor med stöd av lag på moraliska grunder omhändertagits för internering och tvångssterilisering. Något enkelt och okomplicerat samförstånd kring jämställdhet har aldrig funnits. Inte heller i dag finns något sådant. Många män med maktpositioner har aktivt motverkat jämställdhet. Man kan säga att det varit lika ”svenskt” att vara mot som att vara för jämställdhet.

Idén om samförstånd och en samhällsutveckling i koncensus döljer en maktrelation där någon part definierar samförståndets art. Det var knappast i samförstånd som romer och myndigheter kommit överens om att hindra romers bosättning eller skolgång. Det var inte i samförstånd som samiska barn placerades i särskilda nomadskolor. Det var inte efter ett gemensamt beslut mellan döva och hörande som teckenspråket förbjöds. Det var genom sjukhusledningens tvångsåtgärder som unga kvinnor och män steriliserades på 1940-talets anstalter – inte genom samförstånd.

Ansvar

Berättelsen om rättigheterna, om de människor som kämpat och det motstånd de mött är en del av Sveriges kulturarv. Vi har i projektet betonat det ansvar som kulturarvsinstitutioner – museer, arkiv, bibliotek – har för att dessa berättelser lyfts fram och gestaltas. Det ansvaret handlar inte bara om att ge en rättvisande bild av samhällsutvecklingen. Det handlar också om att här och nu i vår egen samtid ta ansvar och värna ett demokratiskt samhälle med lika rätt för alla - rätten att leva, bo, arbeta och älska på lika villkor oavsett funktionsförmågor, sexuell läggning, tro, kön, klass och ursprung.

Den bild av en konfliktfri samhällsutveckling som inte sällan möter på museer och i skolböcker återfinns inte på samma sätt i arkivens handlingar, som i många fall skildrar just konflikter och kontroverser. Det vore dessutom allvarligt fel att påstå att den historiska forskningen saknar konfliktperspektiv. Däremot tycks något ske i den när skeenden ska omformas till en slags ”gemensam historia” under rubriker som ”vårt kulturarv”. Kamp, motstånd och konflikter är inte heller några bärande teman i museernas sätt att strukturera samlingar, bedriva insamling eller skapa utställningar.

När rättigheter saknas – tre kulturmiljöer

En utgångspunkt för rättighetskamper är avsaknad eller brist på rättigheter. För att förstå en

rättighets betydelse, måste vi också förstå vad alternativet, avsaknaden, till rättigheten innebär. Vi måste också förstå under vilka villkor ett samhälle tycks vara berett att inskränka människors rättigheter eller rent av devalvera människovärdet. I det följande kommer vi att lyfta några exempel från Sveriges 1900-talshistoria som vi menar också har bäring på både dagens rättighets- och kulturarvsdiskussion.

På Norra Kyrkogården i Lund finns en massgrav. Den var i bruk mellan 1935 och 1965. Under dessa trettio år lades 600 anonyma människor i graven. De hade en sak gemensamt. De hade alla varit intagna på Vipeholms sinnesslöanstalt. Anstalten togs i bruk 1933 som en riksanstalt för så kallade svårskötta sinnesslöa, ett slags sista anhalt i ett system av stora och mindre anstalter för den allt större skara människor som under 1900-talets första hälft sorterades ut som sinnesslöa, moraliskt defekta och asociala.

På 1930-talet konstruerade överläkaren på Vipeholm ett, som han menade vetenskapligt system, för att kategorisera de intagna. De delades in i sju olika grupper och de som placerade lägst i systemet beskrevs som ”biologiskt sett lägre stående än flertalet djurarter”. När staten sökte efter försöksmaterial för att göra storskaliga tand- och kariesexperiment kunde Vipeholm erbjuda mänskligt försöksmaterial. Här fanns drygt 800 människor, inlåsta och kontrollerade. De ansågs inte vara fullvärdiga människor, de var rättslösa och hade lite eller ingen möjlighet att protestera. Mellan 1945 och 1955 genomfördes tandexperiment på omkring 650 personer. En grupp fick under lång tid äta en särskilt framställd kola, med allvarliga tandangrepp som följd. Många fick sina tänder förstörda för all framtid. 1953 påtalade den då nybildade Föreningen för utvecklingsstörda (FUB) att experimentet innebar grova övergrepp på de intagna och därför omedelbart skulle avbrytas. Så skedde inte, utan tandexperimenten fortsatta ytterligare två år.

Åren innan tandexperimenten noterade Medicinalstyrelsen att dödstalen på Vipeholm avsevärt mycket högre än vid någon annan vårdinrättning eller anstalt i Sverige. Åren 1941 - 1943 tredubblades dödligheten bland de intagna männen. Av omkring 650 intagna män dog fler än 200 inom loppet av två år. De extrema dödstalen noterades av Medicinalstyrelsen, men någon utredning gjordes aldrig. Av allt att döma handlade det om kraftig undernäring.

Samtidigt med de vetenskapliga experimenten på människorna på Vipeholm hade en ny behandlingsmetod introducerats inom den svenska sinnessjukvården. Genom en så kallad lobotomioperation, där förbindelsen mellan hjärna och pannlob skars av, ansåg man sig ha kommit på en metod att lindra ångest och oro hos oroliga patienter. Läkartidningen rapporterade entusiastiskt 1942 att ”Effekten av ingreppet är slående. Dessa många gånger oroliga patienter är efter ingreppet lugna, snälla och beskedliga”.

Vid två svenska sinnessjukhus, Umedalen i Umeå och Sidsjön i Sundsvall, kom lobotomioperationer att utföras i mycket stor skala och hundratals patienter opererades årligen. I vissa fall tycktes man se en ”förbättring” men efterhand reducerades ambitionen med ingreppet till att uppnå ”vårdtekniska förbättringar, vilket i praktiken innebar sänkta vårdkostnader. Priset fick de intagna betala. 1949 lobotomerades hundratals patienter på

Umedalen. Biverkningarna var dramatiska och dödligheten vid själva operationen var detta år 17 procent. Siffrorna var naturligtvis alarmerande, även med dåtidens mått. På flera sinnessjukhus avstod man i stort helt från lobotomier just på grund av de höga riskerna.

Berättelserna om Vipeholm och de systematiska lobotomioperationerna på Sidsjöns och Umedalens sjukhus är onekligen en del av Sveriges moderna historia. Men det är knappast berättelser som tagit plats eller uppmärksammats i historieberättelsen. En fråga att reflektera över hur har dessa händelser betraktas ur ett kulturarvsperspektiv. Betraktas de överhuvudtaget? Svaret är att museerna och andra kulturarvsinstitutionerna i stort sett varit tysta. I termer av samhällshistoria är tystnad och glömska av det svåra, komplicerade eller obehagliga sällan vägen till en konstruktiv bearbetning. Det här är kulturarvberättelser som kan användas för att reflektera över människovärde eller vad som kan ske när människor saknar de mest fundamentala rättigheter i sina liv.

Vad kan göras?

Betraktade som kulturmiljöer är Vipeholm, Sidsjön och Umedalens sjukhus således förpassade till samma anonymitet som de intagna en gång var. Den som idag besöker någon av dessa platser ser få eller inga spår av den verksamhet som en gång varit. Det är svårt att se någon vilja att berätta om platserna och deras historia. Snarast verkar det förflutna ses som en belastning, närmast som ett hot mot platsernas framtida attraktivitet och möjligheten att hyra ut lokalerna.

Ett rikt och komplicerat kulturarv finns över hela Sverige kopplat till olika anstalter och vårdinstitutioner. Ungefär 5 000 personer lobotomerades i Sverige under 1940- och 50-talen. Omkring 30 000 människor, företrädesvis kvinnor, tvångssteriliserades mellan 1935 och 1975. Antalet människor som var intagna på anstalter under 1900-talet kan räknas i flera hundratusental. Än fler hundratusental är indirekt berörda av detta kulturarv och dessa kulturmiljöer om vi räknar in de anhöriga. Den tystnad som omger denna historia försvårar bearbetningen, såväl på samhällelig nivå som på en mer privat och personlig.

Under senaste åren har vi sett ökat kulturarvsintresse för historiska företeelser som kan sägas höra till ”den mörka historien”. Framförallt har detta intresse kommit att knytas till det tidiga 1900-talets rasbiologi, till skallmätningar och insamlade ben och skelett. De övergrepp och medicinska experiment som gjorts därefter har däremot inte rönt någon större uppmärksamhet, trots att tiotusentals personer har berörts. När vi påbörjade *Heterogena kulturarv* ställde vi oss frågan hur detta kunde komma sig. Är det som hänt på 1940-50- och 60-talen för nära i tid? Det rör sig inte om okända företeelser och det saknas inte forskning på området. Varför omsätts inte kunskapen i kulturarvspraktik?

När vi talat med aktivister inom funkisrörelsen stod det klart för oss att olika former av förtryck inte på något bekvämt vis kan förläggas till ett avlägset förflutet. Tvärtom kunde de peka på seglivade praktiker och kvardröjande maktförhållanden. Dagens förtyck tar sig synbarligen inte lika brutala uttryck som på 1930- eller 40-talen utan äger snarare rum inom byråkrati, regeltolkningar och integritetskränkande behovsprövningar. I denna maktutövning

finns en kontinuitet från 1900-talets anstaltsepok och det är mot denna historiska kontinuitet som dagens funkiskamp ska förstås.

Vi vill mot denna bakgrund förespråka en kulturarvspraktik som rör sig kring och förbinder begrepp som förtryck, kamp, rättigheter och konflikt. Även om museer och arkiv inte samlat in eller sorterat efter dessa begrepp så är vår erfarenhet att det finns en rikedom av material att bygga ett sådant kulturarv kring. Men vi ser också att det behövs mer insamling och inte minst behövs en mer sammanhållen insamling av dagens sociala kamprörelsers material. Uppenbart är också att vissa kamprörelser är tämligen väl dokumenterade, medan andra knappt inte alls återfinns i museisamlingar eller arkiv.

Det praktiska framtida arbetet

Vad skulle då ett rättigheternas och kampernas kulturarv ha för funktion? Och hur ska det gestaltas? Låt oss ta några exempel.

Varför berättar kulturmiljövården så lite om miljöer med koppling till funkisrörelsen och dess historiska bakgrund? I Sverige finns i princip ingen anstalt för vanföra eller psykiskt funktionshindrade som uppmärksammas som kulturarv. Tar man sig utanför Sverige är bilden något annorlunda. För några år sedan öppnade ett minnesmonument i centrala Berlin över de människor som dödades, som utsattes för experiment och tvångssteriliserades under andra världskriget. På platsen finns ambitionen att både berätta en historia och att hedra offren, kunskap och eftertanke och här möter besökaren såväl de drabbade som förövarna. På det stora Salpetrier-sjukhuset, en psykiatrisk institution med lång historisk kontinuitet där det fortfarande bedrivs verksamhet berättas om sjukhuset historia och de intagnas villkor genom seklerna på en stor permanent utomhusutställning.

Liknande ansatser ser vi på flera håll i Europa – det vill säga en vilja att aktivt arbeta med komplicerade och svåra kulturmiljöer och samtidigt hedra de människor som förvisades till ett liv på institution, som utsattes för experiment eller steriliserades mot sin vilja. Det kan se olika ut – minnesmonument, utomhusutställningar, minnesplatser. Poängen är att platser och företeelser uppmärksammas i en fysisk miljö. I Sverige tvångssteriliserades 30 000 personer, men på de platser där detta ägde rum berättas ingenting.

Funkiskampen har sina rötter i anstaltsmiljöer. Andra kamper kan inte med samma självklarhet knytas till specifika och för verksamheten utformade miljöer. Hbtq-kamp, rösträttskamp, kvinnokamp, samers kamp, miljökamp och andra rättighetskamper finns också platser att berätta om, även om det i många fall behövs mer efterforskning, intervjuundersökningar och arkivstudier.

Det brukar heta att människor utan erkänt kulturarv och dokumenterad historia står sämre rustade att delta i formandet av samhället och att hävda sina krav på lika rättigheter och möjligheter. Att uteslutas ur den gemensamma berättelsen om samhället innebär ett förnekande av existensen och att det grundläggande behovet att få bekräftat att ”vi finns, vi lever, vi har levt”. Osynliggörande är ett försåtligt men effektivt maktinstrument som

försvårar och i vissa fall omöjliggör ett erkännande och legitima rättighetsanspråk.
Låt oss ta ett exempel. Transpersoner har inte funnits med och finns inte med den officiella historieskrivningen om Sverige. Transpersoner tycks helt enkelt inte ha existerat. Bristen på erkännande innebär att grundläggande det av den transpolitiska kampen har handlat om att överhuvudtaget få komma till tals. Osynliggörandet och att inte få sin historia erkänd har bidragit till transpersoner utsatthet – för våld, för diskriminering och höga ohälsotal. Folkhälsomyndigheter konstaterade i en undersökning 2015 att transpersoner är ”en grupp som i hög utsträckning är utsatt för diskriminering, känner rädsla för att gå ut ensam samt är utsatt för olika typer av våld”. Många transpersoner uppger i undersökningen att de avstår från olika vardagsaktiveter på grund av rädsla att bli diskriminerade (Folkhälsomyndigheten 2015: s 48).

Att se sociala rörelsers arbete och kamp för samhällsförändring som kulturarv bidrar till att skydda det som kamperna arbetat för: rättigheter och ett jämlikt samhälle. Ett kampernas kulturarv handlar också om vad kamp har varit i det förflutna och i samtiden och om beröringspunkterna däremellan. Kampernas kulturarv handlar också om hur kampen har gestaltat sig. Här finner vi aktioner och demonstrationer, namninsamlingar, protester, torgmöten och kampanjer. Vi finner också kampens lite gråare vardag – möten, uppvaktningar, remissvar. Och framförallt finner vi en obändig tro på möjligheten att påverka samhället och framtiden. Allt detta har efterlämnat en mängd fantastiskt källmaterial att bygga berättelser med. Det råder inte brist på källor. Det råder inte brist på kamp.

Resultatspridning

Projektets resultat har spridits via böcker, utställningar och publika aktiviteter.

Projektet har redovisats i tre böcker:

Anna Furumark & Mikael Eivergård (2015) *När det stör.* Stockholm

Mikael Eivergård & Anna Furumark, red. (2016) *100 % kamp. Mänskliga rättigheter och kulturarv*. Boréa förlag. Stockholm.

Anna Furumark & *Mikael Eivergård 50 rättighetskamper i Sverige 1890 – 2017*. Västerås: Västmanlands läns museum

Projektet har resulterat i två utställningar:
100 % kamp. Rättighetskämpar. En utställning på Sundsvalls museum.

100 % kamp. Sveriges historia. En vandringsutställning som visats på Regionmuseet Kristianstad och på Västmanlands läns museum. Hösten 2017 visas utställningen på Sundsvalls museum och under 2018 på Historiska museet i Stockholm.

Inom ramen för projektet har ett tjugotal publika aktiviteter ägt rum. Ytterligare aktiviteter kommer att äga rum under hösten 2017 och under 2018 i samband med att utställningen ”100 % kamp. Sveriges historia” visas i Sundsvall och Stockholm .

Mikael Eivergård